

LOVE OF HUMAN BEING IN THE DIVAN OF AZIZ MAHMUD HUDAI

Ziyad Tarik ABDULJABBAR¹

Assistant. Prof., University of Baghdad, Iraq

Abstract:

Aziz Mahmud Hudai is one of Sufi poets who grew in the Anadolu land in Turkey in the 16th century. He was born in 1541 in Şereflikoçhisar town to the south of Ankara. Aziz Mahmud Hudai founded of the branch of the method of going from outside to the hermitage. He died in Istanbul in 1628 about 87 years old. He wrote about 30 books in Arabic and Turkish to educate Muslims and guiding them according to Sunni's doctrine. In addition to be a Sufi, He is also considered a Divan Poet. His grave is in a graveyard in Istanbul.

The poetic work of Aziz Mahmud Hudai is known by the Collection of Divine Poetry. It consists of 255 hymns and several poems written in stanzas and quatrains. It is an important work that all Turkish and Islamic worlds respect. The diction of the Divan or the collection is simple, fluent, and sometimes didactic. The subjects that the collection of poems or Divan deals with are the Sufi's causes and focuses generally on aspects like acknowledging God and Monism.

Tasawwuf is a branch of the basic Islamic Sciences in the Islamic tradition. Sufism, which emphasizes the moral education and upbringing like chastisement and purification, pays a great deal of importance on the love of human being. Causes like the origin of mankind comes from Prophet Adam and the fact that every human being has the ability to be a Muslim and that this human being if the most precious among all the creatures created by God, these causes, or subjects represent the basis of the Human love in Sufism. Aziz Mahmud Hudai spent his life in tasawwuf and led a group of people whom he founded himself. In this context, we find in his Divan or collection of poems, how to deal with the human love in different and creative perspectives.

This study introduces information about the life of Aziz Mahmud Hudai and his religious and Sufi personality in addition to his literary works. After introducing a detailed analysis of the Divan of Aziz Mahmud Hudai, the research paper focuses on the main subject of the paper which love of human being. The last section of this study deals with human love in the Divan of Aziz Mahmud Hudai which represents the end of the study.

 <http://dx.doi.org/10.47832/2757-5403.20.31>

¹ drziyad@colang.uobaghdad.edu.iq

Key Words: Love of Human Being, Human Being, Love, Aziz Mahmud Hudai, Hudai, Fondness, Affection, Humanity, Mankind, Meter, Divinity, Stanza, Divine Divan, Most Honorable Creature, Literature of Takaya, Tasawwuf, Sufism, Sincere Affection.

AZİZ MAHMUD HÜDAYİ DİVANINDA İNSAN SEVGİSİ

Ziyad Tariq ABDULJABBAR

Doç. Dr, BAĞDAT ÜNİVERSİTESİ, Iraq

ÖZET:

Aziz Mahmud Hüdayi, 16. yüzyıl Anadolu/Türk topraklarında yetişen en önemli mutasavvıf ve şairlerinden biridir. Miladi 1541 yılında Ankara'nın güneyinde bulunan Şereflikoçhisar ilçesinde dünyaya gelmiştir. Halvetiyye Tarikatının Celvetiyye kolunu kuran Aziz Mahmud Hüdayi, 87 yaşında, 1628'de İstanbul'da vefat etmiştir. Arapça ve Türkçe dillerinde 30 civarında eseryazmış, Müslümanları ehl-i sünnet itikadınca yetiştirme ve irşad etme amacı gütmüştür. Mutasavvıf olmasının yanı sıra, aynı zamanda bir Divan şairi olan Aziz Mahmud Hüdayi'nin türbesi, İstanbul Üsküdar'daki kendi yaptırdığı dergahın haziresindedir.

Aziz Mahmud Hüdayi'nin tek şiir eseri olan Divan, Divan-ı İlâhiyyat adıyla da bilinir. 255 civarında ilahiye ve pek çok rubai ve kıt'a formatında şiirleri ihtiva eder. Türk - İslam aleminin saygı duyduğu, ilgi ve alaka gösterip zaman zaman bestelediği önemli bir eserdir. Dili sade, akıcı ve zaman zaman didaktik özelliktedir. Tasavvufi konuların işlendiği Divan, genel olarak vahdet-i vücûd ve marifetullah gibi kavramlar üzerinde durur.

Tasavvuf, İslam geleneğinde, temel İslam ilimleri arasında yer alır. Tezkiye, terbiye, tasfiye gibi ahlaki eğitimi ön plana çıkaran tasavvuf, insan sevgisine büyük önem verir. İnsan soyunun Adem peygamberden gelmesi, her insan müslüman olma potansiyeli taşıması ve Allah'ın yarattığı en kıymetli varlık olması gibi hususlar, tasavvufta insan sevgisinin temelini oluşturur. Aziz Mahmud Hüdayi, hem ömrünü tasavvufa adanmış bir şahsiyettir ve hem de bizzat kendisi tarafından kurulmuş bir tarikatın önderliğini yapmıştır. Bu bağlamda bilhassa divanında insan sevgisini oldukça orijinal ve farklı boyutlarda işlemiştir.

Biz bu çalışmamızda, Aziz Mahmud Hüdayi'nin hayatı, dini ve tasavvufi kişiliği ve eserleri hakkında bilgiler vereceğiz. Ardından Aziz Mahmud Hüdayi'nin Divan eseri hakkında geniş izahat verildikten sonra, konumuz olan insan sevgisi üzerinde duracağız. Çalışmamızın son kısmında Aziz Mahmud Hüdayi'nin Divan'ında insan sevgisi işlenecek ve çalışmamız bitirilecektir.

Anahtar Kelimeler: İnsan Sevgisi, İnsan, Sevgi, Aziz Mahmud Hüdayi, Hüdayi, Aşk, Hubb, Muhabbet, İnsanlık, Beşer, Adem Oğlu, Aruz, Vezin, İlâhi, Kıt'a, Divan-I İlâhiyyat, Eşref-i Mahlukat, Tekke Edebiyatı, Tasavvuf, Sufi, Aşk, Meveddet.

Aziz Mahmud Hüdai, yaşamı, dinî - edebi yönü ve eserleri:

Büyük Türk Mutasavvıfve Şair Aziz Mahmud Hüdai, miladi 1541 yılında Ankara'nın güneyinde bulunan Şereflikoçhisar ilçesinde dünyaya gelmiştir. Şu an Eskişehir ilinin bir ilçesi olan Sivrihisar'da dinî eğitimine başlamıştır. Ardından eğitimine devam etmek için İstanbul'a gelmiş ve burada Küçük Ayasofya Medresesi'nde eğitim almıştır. Buradaki eğitiminin ardından çok sevdiği hocası Nâzırzâde Ramazan Efendi'nin yardımcısı olmuştur. Bu yıllarda eğitim öğretime devam etmesiyle birlikte aynı zamanda tasavvuf derslerine devam ett. Halvetiye Tarikatının şeyhi olan ve Küçük Ayasofya Camisinde irşad faaliyetlerine devam eden Nureddinzade Muslihuddin üstadından tasavvuf terbiyesi öğrenmiş ve sohbetlerine devam etmiştir. (YILMAZ, 1982: 44)

Aziz Mahmud Hüdai'nin hocası Nâzırzâde, Selimiye Medresesi'nde hocalık vazifesi yapmış ve oradan Mısır ve Şam vilayetlerine kadılık görevi için seyahat etmiştir. Bu süre zarfında çok sevdiği talebesi Aziz Mahmud Hüdai'yi yanından hiç ayırmamıştır. Aziz Mahmud Hüdai, Mısır'dayken kendi tarikatının bir kolu olan Demirtaşkiye'nin şeyhi Kerimüddin Efendi'den çeşitli tasavvuf dersleri almıştır.

Miladi 1573 tarihinde Mısır seyahatinin ardından İstanbul'a dönmüş ve oradan Bursa'ya geçmiştir. Bursa'da Ferhadiyye adındaki bir medresede hocalık yapmış ve ardından Cami-i Atik adındaki bir kurumda vekillik makamına getirilmiştir. Bursa yıllarında, henüz üç yıl sonunda hocası Nâzırzâde, vefat etmiştir. Hocasının vefatına çok üzülen Aziz Mahmud Hüdai, bu durumun ardından tüm resmi görevlerinden istifa etmiştir. Çocukluğundan beri tasavvuf terbiyesiyle büyüyen Hüdai, Bursa'nın manevi önderlerinden ve aynı zamanda bir şeyh olan Üftâde Hazretlerinin yanında tasavvuf yoluna girmiş ve kendisinden tasavvuf dersleri almıştır.

Muhyiddin Üftâde Hazretlerinin yanında, oldukça hızlı bir tasavvuf yolu kat etmiş ve üç yıl gibi oldukça kısa bir süre sonra, seyr ü süluk terkihiyle ifade edilen tasavvuf mertebelerini tamamlamıştır. Neticesinde Muhyiddin Üftâde'nin halifesi olmuş ve şeyhi tarafından Ankara'nın Sivrihisar vilayetine tayin edilmiştir. 6 aylık irşad vazifesinden sonra Aziz Mahmud Hüdai, Bursa'da bulunan şeyhi Üftâde'nin yanına gelmiştir. Bu süreçte Üftâde vefat etmiştir. Bunun üzerine görev yeri olan Sivrihisar'a geri dönmeyip, Türkiye'nin Avrupa kesimi olan Rumeli topraklarına gitmiştir. Oralarda bir müddet kaldıktan sonra İstanbul'a dönmüştür. Burada Küçük Ayasofya Camii'nde bir tekke kurmuş ve 8 yıl boyunca halkı irşad etmiştir. Aynı zamanda İstanbul'un en meşhur camiilerinden biri olan Fatih Camii'nde vaazlar vermiş, tefsir ve hadis gibi dini ilimlerin derslerini vermiştir. (ERAYDIN, 1990: 511)

Miladi 1595 yılında inşaatı tamamlanan dergâhını, İstanbul'un Üsküdar semtine kurmuştur. 1599 tarihinde vaizlik görevinden istifa edip, Üsküdar'daki Mihrimah Sultan Camiinde görevine devam etmiştir. Şöhreti tüm Anadolu topraklarına yayılan Aziz Mahmud Hüdai, Osmanlı Padişahı 1. Ahmed adına yapılan ve İstanbul'un en görkemli camiilerinden biri olan Sultan Ahmed Camii'nin açılış merasiminde padişah adına hutbe okumuştur. Ardından her ay düzenli olarak burada vaazlar vermiştir. (TEZEREN, 1984: 15)

Tüm hayatını dini ilimler ve tasavvufi yaşantıya adayan Büyük Türk Mutasavvıf ve Şair Aziz Mahmud Hüdayi, bir evlilik yapmıştır. Büyük Türk Hükümdarı ve Osmanlı Devletinin en görkemli padişahlarından biri olan Kanuni Sultan Süleyman Han'ın kızı olan Mihrimah Sultan'ın öz torunuyla evlenmiştir. Ayşe Sultan'dan 11 çocuğu olmuş ve soyu bu çocukları vesilesiyle devam etmiştir. Miladi 1628 tarihinde Ekim ayında vefat etmiştir. Müslümanları ehl-i sünnet itikadınca yetiştirme ve irşad etme amacı gütmüştür. Mutasavvıf olmasının yanı sıra, aynı zamanda bir Divan şairi olan Aziz Mahmud Hüdayi'nin türbesi, İstanbul Üsküdar'daki kendi yaptırdığı dergahın haziresindedir.

Aziz Mahmud Hüdayi'nin, kendisine aidiyeti tartışmasız olan Arapça ve Türkçe dillerinde 28 eseri mevcuttur.

Eserleri: (TÜRKİYE DİYANET VAKFI İSLAM ANSİKLOPEDİSİ, 1991: 4. Cilt, 340)

Arapça eserleri:

1. Ahvâlu'n-Nebiyi'l-Muhtâr aleyhi Salevâtullahi'l-Meliki'l-Cebbâr
2. Câmiu'l-fazâil ve kâmiu'r-rezâil
3. el-Es'ile ve'l-ecvibe fi ahvâli'l-mevtâ
4. Fethu'l-bâb ve refu'l-hicâb
5. el-Fethu'l-ilâhî
6. Habbetu'l-mahabbe
7. Hâşiye Kuhistânî fi Şerh-ı fikh-ı Keydânî
8. Hayâtü'l-ervâh ve necâtü'l-eşbâh
9. Hulâsatü'l-ahbâr fi ahvâli'n-Nebiyi'l-Muhtâr
10. Keşfu'l-kınâ an-vechi's-semâ
11. el-Mecâlisu'l-va'ziyye
12. Mecmûa-i Hutab
13. Merâtibu's-sülûk
14. Miftâhu's-salâh ve mirkâtü'n-necâh
15. Nefâisü'l-mecâlis
16. Şemailu'n-nübüvveti'l-Ahmediyyet'il-Muhammediyye
17. et-Tarikatü'l-Muhammediyye vesile ilâ's-seâdeti's-sermediyye
18. Tecelliyât
19. Vâkiât

Türkçe eserleri:

1. Divân-ı İlâhiyyât
2. Ecvibe-i Mutasavvifâne
3. Mirâciye
4. Nasâyıh ve Mevâız
5. Necâtü'l-ğarık fi'l-cem'i ve't-tefrık
6. Tarikatnâme
7. Nasihatü'l-mülük li-husni's-sülûk
8. Akâid Manzûmesi
9. Tevhid Risalesi

Aziz Mahmud Hüdayi'nin Divan isimli eseri hakkında:

Aziz Mahmud Hüdayi'nin tek şiir eseri olan Divan, Divan-ı İlâhiyyat adıyla da bilinir. 255 civarında ilahiyi ve pek çok rubai ve kıt'a formatında şiirleri ihtiva eder. Türk - İslam aleminin saygı duyduğu, ilgi ve alaka gösterip zaman zaman bestelediği önemli bir eserdir. Dili sade, akıcı ve zaman zaman didaktik özelliktedir. Tasavvufi konuların işlendiği Divan, genel olarak vahdet-i vücûd ve marifetullah gibi kavramlar üzerinde durur.

Divan kavramı, edebiyatta, bir şairin şiirlerinin toplandığı mecmuaya denir. (*GÜNCEL TÜRKÇE SÖZLÜK VE YAZIM KILAVUZU, DİVAN MADDESİ*) Klasik edebiyata uygun bir tertip ile, ölçülü ve pek çok şiir çeşidini içinde barındırabilen şiir antolojisidir. Şairin yaşamında veya ölümünün ardından tertip edilmesi, divan olduğu gerçeğini değiştirmez.

Belli bir sıraya uygun olarak yazılmış olan divanlara mürettep divan denilir. Bir divanın mürettep olabilmesi ise 5 bölümü barındırması ve bunların sırayla yazılması mühimdir. Aksi halde bu eser divan değil, divançe olur. Çalışma kitabımız olan Aziz Mahmud Hüdayi'nin Divan eseri, mürettep divan kategorisindedir. Sırasıyla bu 5 bölüm, şunlardır:

1- Kasideler bölümü:

Tevhid, münacaat, naat ve övgüler, bu bölümde yer alır ve divanların giriş kısmıdır.

2- Tarihler bölümü:

Doğum ve ölüm gibi önemli tarihler için yazılmış ve çeşitli metodlarla özel bir hüviyette olan şiirlerin bulunduğu bölüm.

3- Musammatlar bölümü:

Terkib-i bend, murabba ve tahmis gibi edebi şiir dallarını ihtiva eden bölüm.

4- Gazeller bölümü:

Beyitlerin son harfinin diğer beytin son harfine göre esas alınmış ve Arap harflerine göre alfabetik sıraya göre dizayn edilmiş gazellerin bulunduğu bölüm.

5- Kıtalar bölümü:

Kıta, matla, muamma, lugaz, müfred ve azade gibi şiir çeşitlerinin bulunduğu son kısım. (PALA, 2018: 119)

Aziz Mahmut hüdayi'nin Divan'ı, muhtemelen vefatından sonra mürettep veya gayri mürettep divanlarda toplanmıştır. Genellikle ilahi formatında kaleme alınan bu şiirler aruz ve hece ölçüsünün her ikisiyle de muhteşem bir ahenk ile yazılmıştır. Divanın kapsamı oldukça geniştir. Örneğin içeriğinde münacat naat ve ramazaniyye gibi çok sayıda edebi türü barındırır. Toplam sayısı 500'ü bulan şiiri ihtiva eden Divan, 234 Türkçe ilahiden, 4 Arapça şiirden, 57 adet rubaiden, 199 Türkçe müfreden, 20 Arapça müfreden ve 5 Farsça kıta ve müfreden oluşmaktadır. (TATCI, 2015: 31)

Tasavvuf, İslam geleneğinde, temel İslam ilimleri arasında yer alır. Tezkiye, terbiye, tasfiye gibi ahlaki eğitimi ön plana çıkaran tasavvuf, insan sevgisine büyük önem verir. İnsan soyunun Adem peygamberden gelmesi, her insan müslüman olma potansiyeli taşıması ve Allah'ın yarattığı en kıymetli varlık olması gibi hususlar, tasavvufta insan sevgisinin temelini oluşturur. Aziz Mahmud Hüdayi, hem ömrünü tasavvufa adanmış bir şahsiyettir ve hem de bizzat kendisi tarafından kurulmuş bir tarikatın önderliğini yapmıştır. Bu bağlamda bilhassa divanında insan sevgisini oldukça orijinal ve farklı boyutlarda işlemiştir.

İnsan Sevgisi nedir? Niçin önemli ve gereklidir?:

İnsan, kainatta akıl sahibi olan tek canlıdır. Fikir yürütmek, ilim elde etmek, sanata ve edebiyata gerek duymak gibi özelliklerle donatılmış mümtaz bir varlıktır. İnsanın kutsallığı, kutsallık anlayışını ortaya koymasıyla açıklanır. Nitekim insan haricindeki varlıklar, kutsallıktan anlamaz veya işine yaramaz. Yakın bir örnek olarak, hayvanlar kutsallığı bilmez. Yalnızca karınlarını doyurmak, barınmak ve üremek amacı güder. İnsan ise, bunların yanısıra, yeni şeyler üretmek, dil zenginliği ve gönül zenginliği kazanmak, yeni bakış açıları geliştirmek, sosyal, siyasal ve psikolojik yönlere vurgu yapmak ve en önemlisi kutsallığı kabul etmek gibi özellikler gösterir. O halde insan varlığına duyulan saygı ve sevginin temel kaynağı yine insandır.

İnsan kavramı, köken olarak Arapça bir kelimedir. İnsanın sırları ve sınırlılıkları henüz keşfedilmiş değildir. İslam dini, İnsan soyunun Adem peygamberden geldiğini bir iman esası olarak söyler. Müslümanların buna inanması gerekir. O halde madem soyun ilki kutsallık atfedilen bir peygamber, o halde soyundan gelecek olanlar da kutsallık potansiyeli taşımaktadır. Nitekim her ne kadar kötücül insanların varlığı da bir hayli fazla olsa da, tarihin her döneminde erdemli insanlar var olmuştur.

Küçük büyük, yaşlı genç, beyaz siyah demeden her insan, potansiyel olarak müslümandır. O halde karşıt görüşlü olsa dahi, kişi insana sevgi duymalıdır. Nitekim her insan, sevgiyi hak eder. Kin, nefret, kıskançlık gibi kötü hasletlerin yanısıra sevgi, hepsini birbirine bağlayacak ve geriye yalnızca kardeşliği getirecek bir bağıdır.

İslam Tasavvufu, insanı sevmeyi ve ona saygı duymayı öğütler. Nitekim hem insan ve hem de müslüman ahlakı bunu gerektirir. Hiçbir kimse, nesebinden veya varlığından dolayı ayrıcalıklı olamaz. Fakir ülkelerdeki bir adamın çocuğu ile zengin bir adamın çocuğu birbirinden farklı değildir. Yalnızca kaderin bir tecellisi olarak farklı standartlarda doğmuşlardır. Fakat dikkat edilmesi gereken şey, her iki örneğin de fizyolojik ve psikolojik yönü birebir aynı olduğudur. Nitekim her iki çocuk da, insandır.

Tasavvuf, İslam geleneğinin her inancına ve ibadetine saygı duyar ve onları, kamil bir mümin olma açısından şart koşar. Fakat bununla beraber, Tasavvufun yöneldiği ve özellikle üzerinde durduğu şeyler de vardır. Bu sebeple diğer İslami ilim dallarından ayrılır. Örneğin kelam ilmi, diğer ilimlerle ortak hareket eder. Fakat esasında, İslam'ın inanç boyutuyla ilgilenir. Bu sayede artık o ilim, kelam ilmi olmuştur. Tasavvuf ise, özellikle zühd, takva, merhamet, tezkiye, tasfiye ve ruh terbiyesi gibi manevi hasletler üzerinde durur. Tüm bunların temelinde, esasında insan sevgisi vardır. Nitekim ahlak terbiyesi verilecek insanı yetiştirmek için, önce onu sevmek gerekir.

Aziz Mahmud Hüdayi, hem ömrünü tasavvufa adanmış bir şahsiyettir ve hem de bizzat kendisi tarafından kurulmuş bir tarikatın önderliğini yapmıştır. Bu bağlamda bilhassa divanında insan sevgisini oldukça orijinal ve farklı boyutlarda işlemiştir. Nitekim tasavvufi bir şahsiyetten beklenebilir bir durumdur. Nitekim bir sufinin hoşgörüsü, insana verdiği değer ve sevgiyle ölçülür. Aziz Mahmud Hüdayi, insan sevgisini ve önemini, yazmış olduğu Divan isimli eserinde şu şekilde anlatmıştır:

Aziz Mahmud Hüdayi'nin Divan'ında insan sevgisi:

Büyük Türk Mutasavvıf ve Şair Aziz Mahmud Hüdayi, yazmış olduğu Divan'ında, konumuza ilişkin oldukça mühim bir hadiseyi, İNSANI BİLMEK GEREK isimli meşhur şiirinde şu şekilde nakleder:

"Edeb yolun gözleyen

Erkanı bilmek gerek

Hakk'ı bilmek isteyen

İnsanı bilmek gerek" (HÜDÂYÎ, 2016: 145)

Bu şiirde insan sevgisinin yanısıra, bunun niçin bu kadar önemli ve gerekli olduğu vurgusundan da bahsedeceğiz. Burada en dikkat çekici kısım, ilgili kıtanın son dizesidir. İlk iki dizide, edep yolunun erkanı yani tasavvuf usulünü bilmekten geçtiği vurgulanmıştır. Son iki dizide ise, Hakk'ı yani Tanrı'yı bilmenin, insanı bilmekle mümkün olduğu şartına bağlanmıştır. Her şeyin sonu ve sonucu, Allah'a bağlanır. İnsanın bu dünyadaki serüveni, Kuran'ı Kerim'de nakledildiği üzere Allah'a kulluktan ibarettir. O halde kişinin Rabbini

tanınması lazımdır. Bu lüzum, Aziz Mahmud Hüdayi'nin öğretisinde, İnsan kavramını bilmeye bağlanmıştır. Nitekim kainat sırrının dili insandır.

Tanrının yeryüzünde kendisini tenzih ve tesbih edecek varlığı, insandır. Burada dikkat edilmesi gereken kısım, insan kavramının kullanılıyor oluşudur. Onun yerine Müslüman, siyah, beyaz, alim, evliya, peygamber, erkek, kadın, küçük veya büyük değil, bilakis hepsini kapsayan bir kavram olmak üzere *insan* kavramı seçilmiştir. Hiçbir ayırt edici özellik kullanılmadan insan denilmesi, insana duyulması gereken sevginin en bariz örneğidir. Madem Allah'ı bilmenin yolu, insanı bilmekten geçiyor; o halde insanı sevmek ve ona saygı duymak oldukça önemlidir.

İnsan sevgisini anlatması açısından bundan daha orijinal bir yaklaşım olamaz kanaatindeyiz. Fakat Divan'ın ilerleyen kısımlarında, konumuza ilişkin yine bu kadar önemli yaklaşımlar söz konusudur. Örneğin:

"Bizi insan eden sensin

Şükür ya rabbi ya rabbi

Kemal İhsan eden sensin

Şükür ya rabbi ya rabbi

Bu zatı kande bulurduk?

Sıfatı kande bulurduk?

Hayatı kande bulurduk?

Şükür ya rabbi ya rabbi" (HÜDÂYÎ, 2016: 56)

Aziz Mahmud Hüdayi'nin ŞÜKÜR YA RABBİ YA RABBİ isimli şiirinde geçen bu iki kıta, konumuz açısından oldukça önemlidir. Nitekim şiir, baştan sona kadar şükürle ilgilidir. Şükür, kulun rabbine teşekkür etmesi, ona merhameti karşılığında hoşnutluğunu dile getirmesidir. Burada şükür, ilk etapta, insan olarak yaratılmış olmaya edilmiştir. Yani "bizi insan olarak yarattığın için sana hamd ederiz" şeklinde bir mana kast edilmiştir.

Şükür, iyi ve güzel şeylere yapılır. Örneğin kendisini gasp eden birine, bu kötülüğünden dolayı şükredilmez. O halde insan olmak, güzel bir haslettir. Ve dahi, sırf bu yüzden şükür yapılan, hoşnut olunan bir şeydir. O halde baştan aşağı güzel olan, ve varlığına şükredilen bir varlığı, sevmek gerekir. Nitekim sırf bu yüzden tanrıya teşekkür edilmiş ve önemi vurgulanmıştır.

Şiirin ikinci kıtasında, İnsanın temel özellikleri vurgulanmıştır. Bu yüzden alıntı yapmış bulunuyoruz. İnsan, zatıyla, sıfatıyla ve hayatıyla vardır. Zatı, kişiliğidir. Sıfatı, özellikleridir. Hayatı ise, yaşamasıdır. Bu üç özellik, müthiş bir uyum ve ahenk içinde şiire yerleştirilmiştir. İnsan bu özellikleriyle vardır ve bundan dolayı, her ne olursa olsun, sevgiyi hak eder. Nitekim insandır. Varlığı dahi şükür sebebidir. Sevmeli ve sevilmelidir.

Bağlantılı iki farklı şiirin birer kıtasını verip, açıklama yapmadan başka bir şiire geçeceğiz. İlk şiirimizin adı EL-HAMDÜ LİLLAHİ'L-KERİM' dir. İlk kıtasından Aziz Mahmud Hüdayi, şunları söylemektedir:

"Fazlıyla **insan** eyledi

Elhamdülillahi'l-kerim

Enva-ı İhsan eyledi

Elhamdülillahi'l-kerim" (HÜDÂYİ, 2016: 176)

Hemen hemen benzer bir şiir olan EŞ-ŞÜKRÜ LİLLAHİ'L-KERİM isimli duygusal şiirinin ilk kıtasında ise, konumuza ilişkin şunlar söylenmektedir:

"Halk etti Mevla **kulların**

Elhamdülillahi'l-kerim

Gösterdi doğru yolların

Elhamdü lillahi'l-kerim" (HÜDÂYİ, 2016: 177)

Son alıntıladığımız bu iki şiir, insanın önemiyle ilgilidir. Buna binaen, Allah katında önemli olan bir varlığı sevmek icap eder. Ayrıca insan, hatır sahibidir. Yani hürmeti vardır. Hürmete değerdir. Tarihte hiçbir canlıya nasip olmayan mevkiler, insanoğluna bahşedilmiştir. Buna binaen, Aziz Mahmud Hüdayi'nin Divan'ında insan sevgisine yönelik KEREM SENDEN İHSAN SENDEN isimli şiirin ilk ve 4. kıtasına bakalım:

"Ey rahmeti çok Rahman'ım

Kerem senden ihsan senden

Esirgeyici sultanım

Kerem senden ihsan senden

...

Zümre-i evliya için

Cümle-i asfiya için

Hatem-i enbiya için

Kerem senden ihsan senden" (HÜDÂYİ, 2016:204-205)

Bu şiirde, açık bir şekilde insan sevgisi yoktur. Fakat yoruma açık olduğu ortadadır. Konumuzu ilgilendiren kısım, ikinci kıtadadır. Birinci kıtayı almamızın sebebi ise, ikinci kısımla bağlantılı olmasıdır.

Bu şiir, Rahman olan Allah'a bir niyazdır. Kerem ve ihsan gibi güzel hasletlerin talep edildiği bir çeşit duadır. İlk kıtada duanın içeriği anlaşılmaktadır. Fakat söz konusu ikinci kıtaya gelince, burada tevessül vardır. Tevessül, sözlükte bir şeye arzu ile ulaşmak demektir. Bir başka deyişle vesile, kendisiyle bir maksada ulaşılan, yaklaşma sebebi, bir şeye yaklaşmak için ona yakınlığından faydanılan şey demektir. Kavram olarak vesile, Allah'a yaklaşımda kendisinden yararlanılan şeydir. Tevessül ise, vesileye başvurmak,

Allah'a yaklaşmak için bir sebep veya bir imkan aramak demektir. Çoğulu ise vesaidir. (ECE, 1999: 784)

Teveşül kavramını bu şekilde izah etmiş bulunmaktayız. Burada en önemli husus, teveşül için yegane varlığın insan olmasıdır. İkinci kıtada, evliya zümresi, asfiya olanların hepsi, ve Hatem-i enbiya yani nebilerin sonuncusu Muhammed Mustafa, teveşül için zikredilmiş ve onların hürmetine af ve niyaz istenmiştir. Bu ismi geçen kişi ve gruplar, Allah katında değerlidir. Ve en önemlisi hepsi insandır. Allah'a vasıl olmak isteyen, bu yolda önemli mesafeler kat etmiş olan hürmet ehline teveşül etmelidir. Madem ki bunlar insandır, o halde insan, hürmet ehlidir. Kendisine hürmet edilmesi gereken, aynı zamanda sevilmelidir. Burada insan sevgisine dair en önemli nokta budur.

Aziz Mahmud Hüdayi Divan'ında, konumuza ilişkin UYAR KULLARINI UYAR İLAHİ isimli meşhur şiir vardır. Bu şiirin yalnızca ilk kıtasını almakla yetineceğiz. Büyük Türk Mutasavvıf ve Şair Aziz Mahmud Hüdayi, yazmış olduğu Divan isimli eserinin bahsi geçen şiirinde şunları söylemektedir:

"Heva-yı nefse mağlup olmasınlar

Uyar kullarını uyar ilahi

Kalıp gaflette mahcup olmasınlar

Uyar kullarını uyar ilahi" (HÜDÂYİ, 2016: 276)

İnsanın içinde, eğitilmediği takdirde insana kötülük yapması için baskı yapan, günahlara kışkırtan, zorba ve zalim bir varlık olan *nefs* vardır. İslah edilmemiş haliyle nefis, insanın en büyük düşmanıdır. (KOTKU, 2017: 26) Söz konusu nefis olunca, Allah'a sığınmalı. Şiirin ilk dizesinde, Heva-yı nefis yani nefsin hevasına mağlup olmamaları için, Allah'tan kullarını uyarması talep edilmektedir. Bir insanın bir başka insana dua etmesi, sevginin alametidir. Nitekim hiçbir çıkar gözetmeden, yalnızca onu sevdiği için dua eder. Gaflette kalıp mahcup olmamaları ve nefsin hevasına mağlup olmamaları için Allah'tan dua istenmesi, İnsan sevgisine dalalet eder.

Son olarak Divan'da yer alan İNSAN OLMAK isimli meşhur 2 kıtalık şiirinde Aziz Mahmud Hüdayi, şunları söyler:

"Nutfe-i naçizi insan eyledin

Hamd ü minnet sana ey Rabb-i Kerim

Ehl-i İslam ehl-i iman eyledin

Hamd ü minnet sana ey Rabb-i Kerim

Giydirip Halka vücudun hil'atın

Bize gösterdin kemal-i kudretin

Umarız iki cihanda rahmetin

Çok şükürler sana ey Rabb-i Kerim" (HÜDÂYÎ, 2016: 309)

Burada bahsi geçen yegane varlık, insandır. İnsanın yaratılış evresinin ilk basamağı nutfe'dir. Nutfe, anne karnında insana dönüşür. Aciz iken, önemli bir organizmaya dönüşür. Bu yüzden Hamd edilmektedir. İkinci kıtada ise, insana vücûd ve hilat giydirilip aziz bir makama yücelttiği, ardından kemal ve kudretini ona gösterip, önemli bir vasıf kazandığı dile getirilir. Bu denli önemi haiz bir varlık olan insan, aciz iken, aziz olmuştur. Aziz olan ise, hürmete ve sevgiye değerlidir. Değerli ve aziz olan insan, sevmeli ve sevilmelidir.

Aziz Mahmud Hüdayi'nin Divan'ında insan sevgisini bu şekilde işlemiş olduk. Gayret bizden, tevfik Allah'tan.

Sonuç

Aziz Mahmud Hüdayi, 16. yüzyıl Anadolu/Türk topraklarında yetişen en önemli mutasavvıf ve şairlerinden biridir. Miladi 1541 yılında Ankara'nın güneyinde bulunan Şereflikoçhisar ilçesinde dünyaya gelmiştir. Halvetiyye Tarikatının Celvetiyye kolunu kuran Aziz Mahmud Hüdayi, 87 yaşında, 1628'de İstanbul'da vefat etmiştir. Arapça ve Türkçe dillerinde 30 civarında eser yazmış, Müslümanları ehl-i sünnet itikadınca yetiştirme ve irşad etme amacı gütmüştür. Mutasavvıf olmasının yanı sıra, aynı zamanda bir Divan şairi olan Aziz Mahmud Hüdayi'nin türbesi, İstanbul Üsküdar'daki kendi yaptırdığı dergahın haziresindedir.

Aziz Mahmud Hüdayi'nin tek şiir eseri olan Divan, Divan-ı İlâhiyyat adıyla da bilinir. 255 civarında ilahiyi ve pek çok rubai ve kıt'a formatında şiirleri ihtiva eder. Türk - İslam aleminin saygı duyduğu, ilgi ve alaka gösterip zaman zaman bestelediği önemli bir eserdir. Dili sade, akıcı ve zaman zaman didaktik özelliktedir. Tasavvufi konuların işlendiği Divan, genel olarak vahdet-i vücûd ve marifetullah gibi kavramlar üzerinde durur.

İnsan kavramı, köken olarak Arapça bir kelimedir. İnsanın sırları ve sınırlılıkları henüz keşfedilmiş değildir. İslam dini, İnsan soyunun Adem peygamberden geldiğini bir iman esası olarak söyler. Müslümanların buna inanması gerekir. O halde madem soyun ilki kutsallık atfedilen bir peygamber, o halde soyundan gelecek olanlar da kutsallık potansiyeli taşımaktadır. Nitekim her ne kadar kötücül insanların varlığı da bir hayli fazla olsa da, tarihin her döneminde erdemli insanlar var olmuştur.

Aziz Mahmud Hüdayi, hem ömrünü tasavvufa adanmış bir şahsiyettir ve hem de bizzat kendisi tarafından kurulmuş bir tarikatın önderliğini yapmıştır. Bu bağlamda bilhassa divanında insan sevgisini oldukça orijinal ve farklı boyutlarda işlemiştir. Nitekim tasavvufi bir şahsiyetten beklenebilir bir durumdur. Nitekim bir sufinin hoşgörüsü, insana verdiği değer ve sevgiyle ölçülür. Aziz Mahmud Hüdayi, insan sevgisini ve önemini, yazmış olduğu Divan isimli eserinde pek çok açıdan anlatmıştır. Özellikle insanın kutsallık yönüne vurgu yapmak suretiyle, onun sevgiye uygun bir mizaçta yaratıldığı ve sevmeyi/sevilmeyi hak ettiğini, yapmış olduğumuz çalışmamızda belirtmiş olduğumuz üzere, çeşitli açılardan incelemiş ve savunmuştur.

Kaynakça:

- 1- ECE Hüseyin Kerim, İslâm'ın Temel Kavramları, Beyan Yayınları, İstanbul 1999.
- 2- ERAYDIN Selçuk, Tasavvuf ve Tarikatler, Marifet Yayınları, İstanbul 1990.
- 3- Güncel Türkçe Sözlük ve Yazım Kılavuzu, divan maddesi, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2001.
- 4- HÜDAYÎ Aziz Mahmud, Divan (Hazırlayan: Prof. Dr. Hasan Kamil YILMAZ), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2016.
- 5- KOTKU Mehmet Zahit, Tasavvufi Ahlak, Server Yayınları, İstanbul 2017.
- 6- PALA İskender, Ansiklopedik Divan Şiirleri Sözlüğü, Kapı Yayınları, İstanbul 2018.
- 7- TATCI Mustafa, Aziz Mahmud Hüdayi Divan-ı İlâhiyyat, Ankara Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Ankara 2015.
- 8- TEZEREN Ziver, Seyyid Aziz Mahmûd Hüdâyî, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1984.
- 9- Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Hüdayi Aziz Mahmud maddesi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1991.
- 10- YILMAZ Hasan Kâmil, Aziz Mahmûd Hüdâyî ve Celvetiyye Tarikatı, Erkam Yayınları, İstanbul 1982.